EVALUAREA DIMENSIONALĂ A PERSONALITĂȚII: ABORDĂRI TEORETICE ȘI METODOLOGICE

Carolina PLATON, doctor habilitat, profesor universitar
Olesea LUCHIAN, doctorand
Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat. *Articolul conține o succintă prezentare a abordărilor teoretice și metodologice ale evaluării dimensionale a personalității și reflectă ideile unui proiect de cercetare teoretico-empiric privind rolul dimensiunilor fundamentale ale personalității în manifestarea perfecționismului și a responsabilității la diferite etape de vîrstă.*

Concepte cheie: *personalitate, dimensiune fundamentală, dimensiune secundară, abordare, chestionar, scală.*

Abstract. *The article contains a brief presentation of the theoretical and methodological approaches of the dimensional evaluation of the personality and reflects the ideas of a theoretical and empirical research project on the role of the fundamental dimensions of the personality in the manifestation of perfectionism and responsibility at different stages of age.*

Keywords: *personality, fundamental dimension, secondary dimension, approach, questionnaire, scale.*

Introducere

În psihologie personalitatea este descrisă ca fiind constituită dintr-o serie de *dimensiuni*

fundamentale și *secundare*, diferite ca importanță și influență, care permit identificarea asemănărilor și a deosebirilor dintre indivizi. Deși cu privire la *dimensiunile fundamentale* teoreticienii au ajuns la un consens, *dimensiunile secundare,* precum *perfecționismul* și *responsabilitatea,* au rămas obiectul mai multor discuții. Totodată, atît *perfecționismul,* care reflectă tendința de a stabili și a urmări realizarea unor standarde de performanță, cît și *responsabilitatea,* care reflectă realizarea controlului exterior și interior asupra îndeplinirii propriei activități - ambele delimitează trăsături de importanță majoră de care depinde eficiența activității și capacitatea de adaptare în situațiile de stres a personalității. În Republica Moldova nu există investigații destinate examinării *dimensiunilor fundamentale* ale personalității în relație cu *perfecționismul* și *responsabilitatea*. Prezentul articol se referă la *problema* interacțiunilor dintre dimensiunile fundamentale și cele secundare ale personalității, soluționarea căreia poate fi privită ca o importantă contribuție la formarea armonioasă a personalității în aspectul dezvoltării personale.

Evaluarea dimensională a personalității: abordări teoretice

Abordarea dimensională a personalității constituie subiectul numeroaselor studii psihologice. În linii mari, există un consens cu privire la ideea că personalitatea reprezintă un model ierarhic care se constituie din dimensiuni (factori, trăsături) fundamentale și independente. Totodată, acestea pot fi, la rîndul lor, subdivizate în entități mai mici, numite subdiviziuni sau fațete. Pe parcursul mai multor ani, autorii modelelor dimensionale au utilizat analiza factorială ca tehnică de regrupare a factorilor constitutivi ai personalității. În acest cadru se înscriu modelele clasice ale lui Eysenck și Cattell și modelele mai recente ale lui Costa, McCrae și Goldberg [6].

Primul punct al discuției cu privire la modelele personalității se referă la numărul dimensiunilor fundamentale. Pentru Eysenck, acesta este de doi sau trei, pentru Cattell, de șaisprezece. Totuși, în prezent, în lucrările destinate descrierii personalității, atît în limbajul curent, cît și în teoriile științifice, se evidențiază, în general, cinci dimensiuni fundamentale (*Big five*) care au fost identificate indiferent de: metoda de analiză factorială utilizată, modul de descriere a personalității (adjective sau fraze), procedura de evaluare a personalității (autoevaluare sau heteroevaluare), populația studiată (sex, cultură etc.). Or, ansamblul diferențelor dintre indivizi ar putea fi descrisă pornind de la diferite combinații ale celor cinci dimensiuni fundamentale.

Dezacordul dintre teoreticieni se referă la natura exactă a dimensiunilor fundamentale. Există mai multe modele a celor cinci factori, două dintre ele fiind cele mai cunoscute. Primul model, chestionarul NEO PI R a lui McCrae și Costa [3], a fost construit pornind de la un număr de trei factori, *extraversiunea, neurotismul* și *deschiderea spre experiență*, autorii adăugînd, ulterior, încă doi factori, *agreabilitatea* și *conștiința*. Al doilea model, elaborat de Goldberg, își găsește originea în abordarea lexicală în cadrul căreia se consideră că diferențele individuale privind personalitatea sînt înscrise în limbaj. Goldberg a realizat o analiză factorială pornind de la lista lui Allport și Odbert și, spre deosebire de Cattell, de asemenea, a găsit cinci factori fundamentali [6].

În toate modelele de tip *Big five* factorul 1 este *extraversiunea,* iar factorul 2 *agreabilitatea sau amabilitatea,* deși compoziția acestor doi factori fundamentali nu este identică la toți autorii. Factorul 3 prezintă similitudini considerabile în diverse modele, cu toate că reprezintă *conștiința* pentru majoritatea și *voința de realizare* pentru celelalte. Și conținutul factorului 4 este același, deși este orientat în direcții opuse: *neurotismul* pentru unii și *stabilitatea emoțională* pentru alții. Finalmente, factorul 5 constituie subiectul celei mai aprinse polemici. La McCrae și Costa el reprezintă *deschiderea spre experiență* în timp ce în modelul lexical al lui Goldberg el devine *inteligență sau imaginație* [1,6].

Cattell și Eysenck au fost opozanți fervenți ai teoriei celor cinci factori *(Big five).* Și totuși, contrar structurii inițiale a celor 16 factori de personalitate a lui Cattell, în ultima ediție a 16PF, Cattell vorbește despre cinci facrori de ordinul doi care pot fi considerați drept dimensiuni de bază a modelului său. Acești superfactori apar ca fiind foarte asemănători cu factorii modelului *Big five.* În acest sens, cei 16 factori ar putea fi considerați doar ca fațete și nu ca dimensiuni fundamentale. Din partea sa, Eysenck insistă asupra a doi factori de bază (*Big two), extraversiunea* și *neurotismul,* cărora le adaugă, mai tîrziu, o a treia dimensiune, *psihotismul.* Considerînd întotdeauna că inteligența (pentru anumiți teoreticieni – factorul 5) nu aparține personalității, autorul o elimină din sistemul său. Primele două dimensiuni ale sistemului Eysenck se regăsesc în toate modelele personalității, fiind în acord cu sistemul *Big five.* Dimensiunea a treia, *psihotismul,* poate fi considerată ca un melanj a factorului 2 (agreabilitate) și a factorului 3 (conștiință). Totodată, pentru adepții modelului *Big five* dimensiunea *psihotism* nu este reprezentativă, pentru Eysenck, din contra. În continuarea polemicii, comparînd cele două tipuri de

modele, savanţii au propus să se vorbească doar de patru dimensiuni fundamentale, ajungîndu-se, astfel, la un acord și oferind posibilitatea creării unei noi direcţii de cercetare. Or, din cele expuse putem conchide că personalitatea poate fi descrisă sub forma dimensiunilor fundamentale care reflectă esența ei.

În altă ordine de idei, numeroase cercetări psihologice au fost destinate studiului *dimensiunilor secundare* ale personalității - dimensiuni care pot fi situate în modelul ierarhic al personalității la un nivel inferior dimensiunilor fundamentale, aparținînd domeniului fațetelor / constituantelor acestora. Conform opiniei savanților [3], în dependență de nivelul de conștientizare, pornind de la nivelul superficial, conștient spre cel profund, inconștient, mai multe dimensiuni secundare pot fi evidențiate, cele care constituie obiectul prezentei cercetări fiind *perfecționismul* și *impulsivitatea*.

Noțiunea de *perfecționism* a apărut în psihologie relativ nu demult, însă a reușit să se impună printr-o largă problematică, fiind folosită din ce în ce mai mult. Astfel, perfecționismul, poate fi considerat atît ca o trăsătură de personalitate, o motivație, un comportament, cît și o maladie. Totodată, perfecționismul este caracterizat prin tendința de a stabili și a urmări realizarea unor standarde de performanță sau obiective personale foarte ridicate, însoțite și de alte caracteristici, precum o tendință puternică spre autocritică. Paul Hewitt și colaboratorii săi (1996) au considerat perfecționismul ca o nevoie de a fi sau de a părea perfect, persoanele perfecționiste fiind perseverente, minuțioase, organizate, care stabilesc norme ireale și au tendința de a se judeca pe ei înșiși, precum și pe cei din jurul lor. Or, cert este că de această trăsătură depinde eficiența activității și capacitatea de adaptare în situațiile de stres a personalității.

Conform lui Hewitt [12] perfecționismul are trei componente: orientat spre sine; orientat spre alții; perfecționismul social impus. În cea mai mare parte din studiile destinate perfecționismului, acesta este divizat în două categorii: perfecționismul funcțional, sănătos și cel patologic, nevrotic [2]. Perfecționismul funcțional (sănătos) este caracterizat prin sentimentul de libertate al individului de a fi mai mult sau mai puțin precis sau perfect în dependență de situație, chiar dacă are o atitudine și comportament perfecționist, cu standarde ridicate pentru el însuși. Atitudinea perfecționistă este preluată în scopul obținerii unei satisfacții personale și nu pentru a obține aprobarea altora sau pentru a evita niște consecințe negative. Obiectivele stabilite sînt realiste și accesibile, în urma realizării cărora persoana obține satisfacție și nu anxietate. În același timp, persoana este capabilă să recunoască și să accepte că poate face erori, nefiindu-i frică de critica celor din jur, fiind conștientă de valoarea sa personală, percepută ca fiind independentă de valoarea celor din jur.

Totodată, într-un șir de lucrări [2,4,8] este expusă legătura dintre perfecționism și disconfortul emoțional permanent, problemele interpersonale, neadaptarea, etc. Astfel, autorii consideră perfecționismul ca fiind o structură profundă a gîndirii care se manifestă prin anumite comportamente sau emoții specifice. În așa mod, această structură cognitivă se poate manifesta atît într-un mod pozitiv, oferind motivația și energia necesară pentru atingerea scopurilor, cît și într-un mod negativ, prin apariția problemelor de anxietate, depresie sau surmenaj, astfel înrăutățind calitatea vieții. De mai multe ori, tendința spre perfecțiune duce la pierderea posibilității de relaxare, iar tensiunea permanentă duce la crize nervoase. În asemenea cazuri, perfecționiștii reacționează bolnăvicios la orice critică, cu greu se acomodează în condiții noi, nu preferă să colaboreze cu cei din jurul lor, ci doar să concureze [8]. Ulterior, perfecționiștii încep să simtă oboseală cronică, griji și disperare, probleme de sănătate cauzate de stres: dureri de cap, slăbiciune, acutizarea bolilor cronice. Din cauza tensiunii psihice în care se află în permanență persoana, se dezvoltă nevrozele. Cercetările științifice au demonstrat că printre perfecționiști sînt foarte multe persoane care suferă de anxietate și depresie [9]. Prin urmare, perfecționismul într-adevăr reprezintă o problemă a societății contemporane. O astfel de trăsătură de personalitate poate împiedica atît persoana care o deține, cît și persoanele care o înconjoară.

Un șir de cercetări actuale identifică legătura dintre tendința perfecționistă și nivelul înalt al responsabilității. În acest sens, responsabilitatea reprezintă realizarea controlului exterior și interior asupra îndeplinirii propriei activități, respectării regulilor și a normelor sociale [10]. Cercetătorii au divizat responsabilitatea în mai multe forme, în dependență de ce sau cine, pentru ce și cum persoana o are, avînd o structură ramificată, care include în sine componenta cognitivă, comportamentală și emoțională, astfel, identificîndu-se responsabilitatea optimă și responsabilitatea situativă. Tipul de responsabilitate optim arată dorința individului de a fi o persoană responsabilă înainte de începerea activității, adică responsabilitatea, în acest caz, este o caracteristică personală stabilă care se manifestă în toate sferele activității vieții individului. Tipul de responsabilitate situativ este opusul celui optim și se distinge prin absența mai multor parametri ai responsabilității, caracterizîndu-se prin prognozarea rezultatelor

activității, a consecințelor comportamentelor, tendința de a-i ajuta pe alții, etc. [11].

Evaluarea dimensională a personalității: abordări metodologice

Metodologia de evaluare din cadrul cercetării se raportează la stabilirea rolului dimensiunilor fundamentale în manifestarea perfecționismului și a responsabilității la diferite etape de vîrstă. În această ordine de idei, au fost selectate și adaptate probe relevante pentru identificarea specificului *dimensiunilor fundamentale* ale personalității și delimitarea particularităților manifestării dimensiunilor secundare - *perfecționism și responsabilitate,* pe de o parte și evaluarea diverselor categorii de vîrstă, adolescenți și tineri, antrenați în cercetare, pe de altă parte.

1. *Inventarul de personalitate Big five* [3] reprezintă unul dintre cele mai cunoscute instrumente ale modelului celor cinci factori (Big five). Chestionarul se bazează pe ideea că trăsăturile personalității sînt organizate ierarhic. El evaluează cinci dimensiuni fundamentale ale personalității: *extraversiunea, agreabilitatea, conștiința, neurotismul, deschiderea* și fațetele acestora. Scopul instrumentului este de a permite situarea individului în raport cu cele 5 dimensiuni de bază și de a rafina această analiză cu ajutorul fațetelor. *Extraversiunea* evaluează sociabilitatea și afectele pozitive, activismul și faptul de a fi sigur de sine. Cele 6 fațete ale acestei dimensiuni sînt: sociabilitatea, activismul, asertivitatea, căldura sufletească, căutarea senzațiilor și emoțiile pozitive. *Agreabilitatea* măsoară tendințele interpersonale, altruismul, încrederea și dorința de ai ajuta pe alții. Fațetele dimensiunii sînt: modestia, sensibilitatea, încrederea, altruismul, dreptatea, conformismul. *Conștiința* evaluează planificarea, organizarea și executarea sarcinilor. Fațetele acestei dimensiuni sînt: competiția, ordinea, sentimentul datoriei, reușita, autodisciplina și deliberarea. *Neurotismul* măsoară adaptarea sau stabilitatea emoțională și inadaptarea sau neurotismul. Fațetele dimensiunii sînt: anxietatea, furia/dușmănia, timiditatea socială, depresia, impulsivitatea și vulnerabilitatea. *Deschiderea* evaluează curiozitatea intelectuală, imaginația, sensibilitatea estetică, atenția atribuită propriilor sentimente și atitudinile nondogmatice. Cele 6 fațete ale dimensiunii sînt: deschiderea către reverii, estetic, sentimente, acțiuni, idei și valori. Chestionarul conține afirmații pentru care subiectul își exprimă acordul sau dezacordul. De asemenea, sînt prezenți indicatori pentru a verifica tendința spre consimțire, tendința spre negare și tendința spre răspunsuri hazardate. Există forme de autoevaluare, forme de heteroevaluare și forme scurte.

2. *Scala multidimensională a perfecționismului* numită *scala standardelor personale* [3]. evaluează șase dimensiuni ale perfecționismului: *preocuparea de erori* care exprimă tendința de a interpreta eroarea ca un eșec și de a gîndi că după un eșec respectul altora este pierdut, *standardele personale* care reflectă criterii foarte înalte și importanță excesivă acordată standardelor în evaluarea propriei persoane; *așteptările și criticile parentale* care indică tendința de a crede că părinții aveau standarde înalte în raport cu subiectul; *dubiile privind acțiunile* care reflectă tendința de a gîndi că proiectele/activitățile nu sînt niciodată finalizate; *organizarea* care indică importanța ordinii, organizării, preocupării de detalii.

3. *Chestionarul perfecționismului* [3] evaluează două tipuri de perfecționism: *perfecționismul funcțional* și *perfecționismul patologic*. Subiecții care demonstrează tendințe perfecționiste înalte asociate cu puține consecințe negative sînt perfecționiști funcționali, pe cînd subiecții care demonstrează tendințe perfecționiste înalte asociate cu multe consecințe negative sînt perfecționiști patologici. Chestionarul identifică trei scale independente: *1. tendințele perfecționiste, 2. domeniile privind perfecționismul* care delimitează două aspecte: situațiile și domeniile în care subiectul este perfecționist și persoanele față de care subiectul este exigent și *3. consecințele negative*. Totalul pentru fiecare scală se obține adiționînd notele obținute la itemii scalei respective. Rezultatul general al chestionarului este calculat multiplicînd rezultatul scalei *tendințe perfecționiste* (scala 1) cu rezultatul scalei *consecințele negative* (scala 3).

4. *Scala responsabilității* [3] evaluează credințele generale referitoare la responsabilitate. Scorul total este constituit din suma scorurilor fiecărui item.

Concluzii

În cercetare se urmărește scopul de a stabili rolul dimensiunilor fundamentale în manifestarea perfecționismului și a responsabilității la diferite etape de vîrstă. În cadrul cercetării sînt proiectate un șir de obiective generale, precum: analiza abordărilor existente și argumentarea necesității unei abordări extinse, integratoare a personalității; stabilirea relației dintre dimensiunile fundamentale și cele secundare ale personalității și delimitarea specificului de manifestare a lor la diferite etape de vârstă; elaborarea și valorificarea unui Program de armonizare a personalității din perspectiva dezvoltării personale. Considerăm că studiul va furniza date importante referitoare la evaluarea nivelului perfecționismului și a

responsabilității, inclusiv prin prisma manifestării dimensiunilor fundamentale ale personalității. În context, se va stabili specificul dimensiunilor fundamentale ale personalității la diferite etape de vîrstă și influența acestora în dezvoltarea personalității. Subsidiar, se estimează ca în cadrul investigațiilor teoretice și aplicative, în urma experimentelor diagnostice realizate și a Programului de armonizare a personalității aplicat, se va contura o serie de recomandări, care vor permite transferul rezultatelor către practicieni, în vederea valorificării unor noi strategii de dezvoltare multidimensională a personalității.

Bibliografie:

1. Barbaranelli C. et all. 2003, A questionnaire for measurung the Big Five in late childhood, Personaty and Individual Differences n. 34, p 645-64.
2. Boivin I., Marchand A, Le perfectionnisme et les troubles anxieux, La revue quebecoise de psychologie, vol.17, nr.1, 1996, p.125-130.
3. Bouvard M. Questionnaires et échelles d’évaluation de la personnalité, Masson, Paris, 2009, p 7-49, p. 151-233.
4. Crăciun B. Dimensiunile perfecționismului: implicații și intervenții psihologice, ProUniversitaria, București, 2014, p. 10-13.
5. Crăciun B., Dudău D. P. The relation between perfectionism, perfectionistic self-presentation and coping strategies in medical employees, procedia – Social and Behavioral Sciences 127 (2014) p. 509-513.
6. Platon C. Evaluarea personalității: dimensiuni fundamentale, Studia Universitatis Moldaviae, nr. 5, 2017, http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/22. p. 143-148 Psihologie_105. pdf
7. Ларских М., Матюхина Н., Взаимосвязь между перфекционизмом и прокрастинацией у студентов, Universum: Психология и образование: электрон. Научн. Журн. 2015, №7 (17), www.7universum.com/ru/psy/archive/item/2370
8. Андраханова Н., Перфекционизм: нормальная патология или патологическая норма, Профессия – директор, 2009, №8, http://psy.m-sk.ru/Html/article.php?id=12
9. Ильин Е. Работа и личность: трудоголизм, перфекционизм, лень, СПб, Питер, 2011, p. 75-100.
10. Абульханова – Славская, Стратегия жизни, Издательство «Мысль», 1991, p. 58-66.
11. Дементий Л., Лейфрид Н., Ответственность как детерминанта социальных представлений об успехе и условиях его достижения, Вестник омского университета, №3, 2012, p. 289-295.
12. www.psylab.info/ Многомерная шкала перфекционизма Хьюитта – Флетта.